

Anyanyelvhasználat külhonban: utak a törvény paragrafusától az élő jogig

Annak ellenére, hogy a szomszédos országokban jelentős magyar közösségek élnek és történelmi hagyományai, intézményrendszerei vannak a magyar nyelvhasználatnak, mégis egyfajta bizonytalanság kapcsolódik az anyanyelvhasználat területéhez. Oka ennek a többségi államok nyelvhasználatot akadályozó politikája valamint a jogtudatosság alacsony szintje. Gyakran olvashatunk a hírekben olyan akciókról, mozgalmakról, amelyek ezt a problémát kezelendő az állampolgárok nyelvi jogi tudatosságáért, a hatósági mulasztások számonkéréséért próbálnak tenni. Néhány hónapja jelent meg a kárpátaljai magyarok számára készített nyelvi jogi útmutató, és egy hete sincs, hogy kétnyelvű, a megye és járás határát jelző táblákat helyeztek ki Besztercebánya és Kassa megye, valamint Rozsnyó és Nagyrőce határában. Ennek apropóján elemzésünkben a magyar anyanyelvhasználatra vonatkozó főbb tendenciákat és mozgalmakat tekintjük át.

A nyelvet a használat élteti – így mindegyik külföldi magyar közösség tekintetében kulcskérdés, hogy az anyanyelv ne csak családi körben legyen használatos, hanem lehetőség szerint minél több nyelvhasználati szinten: az iskolától kezdve, a munkahelyen át, egészen a hivatalos ügyintézésig. Az anyanyelvhasználat mellett, hogy nyelvi emberi jogunk, annak gyakorlása fontos tényező a kisebbségi nyelv, és az identitás továbbörökítésében.

Elemzésünk célja, hogy olyan mozgalmakat, törekvéseket mutasson be, amelyek a Kárpát-medencében kisebbségi státuszban lévő magyar nyelv használatának ösztönzést célozzák meg. Ez a tevékenység magában foglalja az állampolgárok tájékoztatását (az ismeret megszerzését) és jogtudatosságuk kialakítását (az ismeret alkalmazását), azzal a céllal, hogy a törvények paragrafusai érvényesülhessenek, „élő” joggá válhassanak. Ugyanis a támogató jogi környezet önmagában nem elégséges a kisebbségi nyelvhasználat prosperálásához, mindez csupán egy keretként, külső feltételként értelmezhető, ami mellett legalább olyan fontos a tudatos állampolgári magatartás, azaz a belső feltétel adottsága is.

Kárpát-medencei viszonylatban a nemzeti és nemzetközi jogi keretek a kisebbségi nyelvek használata tekintetében többé-kevésbé előremutatóan alakultak a rendszerváltást követően. Nemzetközi tekintetben az Európa Tanács által 1992-ben elfogadott nemzetközi egyezményt, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját tekinthetjük az egyik legjelentősebb jogforrásnak, amit eddig huszonöt ország ratifikált, közöttük Magyarország és a magyar kisebbségekkel rendelkező szomszédos országok is. A Kartához csatlakozó tagállamok vállalják, hogy a területükön beszélt, és egyre inkább visszaszoruló kisebbségi nyelveknek teret biztosítanak az oktatásban, a médiában és az államigazgatásban. Magyarország és

szomszédai két nagyobb csoportot alkotnak a kisebbségi nyelvek védelme terén vállalt kötelezettségek szempontjából. Az egyik csoportba Ukrajna, Szerbia és Magyarország tartozik, ahol minden kisebbségi nyelv tekintetében ugyanazon kötelezettségeket vállalták (ráadásul a legkevésbé kötött jogok csoportját), a másik csoportba pedig Szlovákia és Románia tartozik, akik szelektíven vállaltak kötelezettségeket a területükön élő eltérő számú és helyzetű kisebbségek tekintetében. Ők a magyar nyelv számára a legkiterjedtebb nyelvhasználati jogokat garantálják. Látni kell azonban azt is, hogy a csatlakozó államok „elkötelezettségét” sok esetben az Európa Tanácshoz vagy az Európai Unióhoz való csatlakozásunk kényszerítette ki, és a gyakorlatban a kisebbségi nyelvek és az államnyelv használati lehetősége közötti asszimetria továbbra sem szűnt meg. A Karta sajátossága, hogy az ún. puha jogok (ajánlások, irányelvek) eszköztárával dolgozik, nem képes szankciókat kilátásba helyezni. Az egyes országok a vállalások teljesítéséről meghatározott időközönként ugyan jelentésekben adnak számot, de a gyakorlatban ennél sokkal összetettebb kisebbségi léthelyzetek problémái gyakran láthatatlanok maradnak. A Karta monitoring rendszerében ugyanakkor fontos szerepet tölthetnek be a kisebbségek civil szervezetei, az általuk megfogalmazott problémafelvetéseket az Európa Tanács monitoring bizottsága figyelembe veszi az országos jelentések elbírálásakor.

A Magyarországgal szomszédos országok jogrendszerének kisebbségi nyelvhasználati vonatkozásai általában szétszórta módon jelennek meg különböző jogszabályokban, és még ha létezik is explicit nyelvtörvény, nem jellemző, hogy az kizárólagosan rendelkezzen a nyelvhasználat módjáról, feltételeiről. A létező előírások gyakran hiányosak, értelmezésük ellentmondásos lehet. A hatályos törvénykezés a kisebbségi nyelv használatát, különösen, ha az a hivatalos szférában történik, általánosan egy minimum százalékarányhoz köti, amit egy közigazgatási egység lakosságán belül a legutolsó népszámlálás hivatalos adatai szerint el kell érnie a kisebbségi nyelv beszélőinek. Kárpátalján ez az arány a lakosság 10, Vajdaságban 15, Szlovákiában és Romániában pedig 20%-a. Ebből a szempontból igen fontos, hogy a népszámlálások alakalmával a magyar anyanyelvűek magukat magyarnak vallják, hiszen a települések etnikai összetételét (ezzel együtt a nyelvi jogok gyakorolhatóságához szükséges küszöbértéket) ez alapján állapítják meg.

***

A támogató jogi környezet mellett a nyelvhasználók jogismerete és azon szándéka, hogy akarják is használni nyelvüket, ahol ez a jog megilleti őket, szintén igen fontos szegmensei az anyanyelvhasználat kiterjesztésének. A környező országokban a magyar közösségek körében az anyanyelvhasználat joga sok esetben azért marad kihasználatlan, mert a nyelvhasználók nem ismerik jogaikat, és arról sem rendelkeznek megbízható információval, hogy a

hatóságok milyen kötelezettségeket vállaltak ezen a téren. A külhoni magyar közösségekben számos kezdeményezés indult az utóbbi időben ezeket a problémákat orvosolandó.

A nyelvhasználók jogismeretének fejlesztése érdekében egyrészt olyan nyelvhasználati útmutatók jelentek meg, amelyek kifejezetten a magyar kisebbség tagjait próbálják meg eligazítani a nyelvhasználatra vonatkozó törvények útvesztőiben, érthető egyszerű nyelvezettel, ugyanakkor a törvény ide vonatkozó passzusait magyarul és az államnyelven is idézve. [Felvidéken](#), [Vajdaságban](#), [Erdélyben](#) és nemrégiben [Kárpátalján](#) is elkészültek a vonatkozó országos szabályozást összegző zsebkönyvszerű nyelvi jogi útmutató füzetek, melyeket a készítők igyekeztek eljuttatni minden magyar háztartásba. A kiadványok mellett az egyes magyar közösségek jogi tanácsadással is foglalkoznak, külön honlapokat üzemeltetve kifejezetten erre a célra. Az [Erdélyben – hivatalosan – magyarul](#) elnevezésű honlap kifejezetten az erdélyi magyarok szempontjából gyűjt össze információkat és működtet fórumot. A [Jogsegélyszolgálat](#) című weblap a szlovákiai magyar kisebbségi lét hosszútávú és aktuálisan jelentkező témáira, problémáira ad szakmailag megalapozott válaszokat, fórumot működtet, törvényeket fordít és figyelmet szentel az aktuális kisebbségjogi eseményekre. Szlovákiában a [Pro Civis Polgári Társulás](#) és a [Gramma Nyelvi Iroda](#) szintén foglalkozik a közigazgatás és a hivatalos ügyintézés kétnyelvűsítésével, az iroda honlapján például megtalálható számos formanyomtatvány kétnyelvűsített változata, ami mind a hivatalok, mind a nyelvhasználó gyakorlati hasznára lehet. Vajdaságban a Magyar Nemzeti Tanács Nyelvhasználati Bizottsága fordít külön figyelmet a hivatalos nyelvhasználattal kapcsolatos tájékoztatásra. Az MNT nyelvi jogkiterjesztő tevékenysége egy [nyelvhasználati stratégiába](#) ágyazódik, amelynek fő céljai a jogszabályi háttér fejlesztése, meglévő jogok terén a hatóságok hatékonyabb jogérvényesítése, valamint a nyelvhasználók nyelvi jogtudatosságának fejlesztése, a nyelvi jogok iránti viszonyulás javítása. Az MNT nyelvi jogi tevékenységének különlegessége, hogy célcsoportja nem csak a magyar nyelvhasználó, hanem a többségi hivatal/hivatalnok, hiszen fontosnak tartják az egész szerb társadalom informálását. Ennek lenyomataként tekinthetünk az MNT által kiadott szerb nyelvűeknek szóló nyelvi jogi és nyelvtanulást segítő kiadványokra, valamint a közigazgatás kétnyelvűsítésére kiírt pályázati felhívásaira.

Azzal, hogy a nyelvhasználók – a fenti tevékenységek nyomán – egyre jobban megismerik anyanyelvük használatának lehetőségeit, egyre inkább növekszik a nyelvi jogi tudatosságuk is, azaz a szándék, hogy éljenek is nyelvi jogaikkal és észrevegyék, hogy ha bármely hatóság, vállalat nem megfelelően jár el ezen a téren. Ehhez azonban egyre erősödő polgári aktivizmusra, társadalmi összefogásra van szükség. A [Kétnyelvű Dél-Szlovákiáért](#) csoport a magyar nyelv vizuális diszkriminációjának megszüntetése érdekében szeretne társadalmi összefogást kieszközölni azzal, hogy a hatóságok elmulasztott feladataira hívja fel a

figyelmet: kétnyelvű vasúti és helységnévtáblák állításával olyan településeken, ahol a magyar nyelv vizuális megjelenését törvény garantálja, a táblák mégis hiányoznak. Szintén a polgári aktivizmus elve alapján szerveződik a szlovákiai [Fontos vagy!](#) mozgalom, vagy az erdélyi [Igen, tessék!](#) és kárpátaljai [Itt Magyarul Is](#), azzal a különbséggel, hogy az üzleti világra koncentrálnak, ahol más mechanizmusok működnek: egy-egy frissen megnyíló, vagy betelepülő cégnek elméletileg nem kell figyelembe vennie a lakosság nyelvi összetételét, de az üzleti logika mást diktál: a piaci versenyben az a sikeresebb, aki több vásárlót tud megszólítani, és egy nyelvileg sokszínű területen erre a többnyelvű reklám a leghatásosabb. Erre az üzleti logikára próbálják felhívni a figyelmet a fenti mozgalmak, akik bevásárlóközpontok vagy üzletek magyar felirataiért küzdenek, vagy olyan üzleteket, szolgáltatásokat gyűjtenek össze és ajánlják a magyar fogyasztók számára, ahol a magyar nyelvű kiszolgálás – mint plusz érték – igénybe vehető.

Erdélyben a nyelvi jogok védelmében olyan szervezetek alakultak, amelyek a tájékoztatás és a jogtudatosítás kettősét a nemzetközi figyelemfelhívás, nyomásgyakorlás eszközével egészítik ki és a nyelvi jogok megsértése esetére jogorvoslati lehetőségeket kínálnak. A szervezetek például a Karta implementációja kapcsán minőségi leírásokat (alternatív vagy árnyékjelentéseket) is készítenek, s amit az Európa Tanács szakértői is figyelembe vehetnek. Romániában a [Civil Elkötelezettség Mozgalom \(CEMO\)](#) készített árnyékjelentést a Karta magyar nyelvre vonatkozó hiányos alkalmazásáról Marosvásárhelyen és Maros megyében, nemrégiben pedig a [Mikó Imre Jogvédő Szolgálat](#) jelentette be, hogy alternatív árnyékjelentést készít a romániai országjelentéshez. Ezen kívül az említett szervezetek tevékenysége kiegészül még a nyelvi alapú visszaélések begyűjtésével, az érintettek számára eligazítás biztosításával, illetve a lehetőségek függvényében, jogorvoslat biztosításával.

***

A Kárpát-medence magyarságának jogkiterjesztési mozgalmak egyre inkább elmozdulnak a papíralapú jogok berkeiből a polgári összefogást, aktivizmust ösztönző élő jogérvényesítés irányába, ami mindenképpen pozitív fejleménynek tekinthető. Azt is jól mutatja Kárpát-medencei körképünk, hogy egy jól sikerült projekt könnyen bejárja a többi régiót is, attól függetlenül, hogy honnan indult. Ilyen Kárpát-medencei jó gyakorlatnak számítanak a nyelvhasználati füzetek és az magyar nyelvű kiszolgálást ösztönző mozgalmak, de az erdélyi kezdeményezést követve akár ilyen közös eszközzé válhat a nyelvi Kartához kapcsolódva az árnyékjelentések készítése, vagy a vajdaságiak példájára a többségi társadalom megszólítása.